ՉԻՆԳՇԱԲԹԻ 10 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1881—№ 182

№ 182 —ՉԻՆԳՇԱԲԹԻ 10 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1881

Հրատարակվում է ամեն օր բացի երկուշաբթի և տոն օրերից։
Տարեկան գինն է 10 ռուբլի։
Առանձին համարներով ևրբարանչիլը 5 կոպ.։

Խմբագրատունը բաց է ամեն օր բացի կիրակի և տոն օրերից առաւօտեան 10—2 ժամը կէսօրից յետ։

Յօդուածագրական գիւմում են ուղղակի խմբագրութեան հետեւել հասցէով. Въ редакцію газеты «Мегу Айастани», въ Тифлисъ, կամ Rédaction de «Meghou Haïastani» à Tiflis (Caucase).

Խմբագրութեանս ուղղած Քէ՛ յօդուածները եւ Քէ՛ նամակները պէտք է պարզ գրուած լինին գրողի ստորագրութեամբ եւ հասցէով։ Խմբագրութիւնը կարող է փոփոխել, ուղղել եւ կրճատել յօդուածները։ Խմբագրութիւնը իր վերայ չէ առնում յետ ուղարկել յօդուածները եւ պահում է երկու ամիս մինչեւ ցպահանջ։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են ամեն մի բառին 1½ կոպէկ։

Յայտարարութիւններն ընդունվում են խմբագրատանը եւ պ. Շահվերդեանի տաւիլիճոնում։

Յայտարարութիւնները ընդունվում են հայերէն եւ օտար լեզուներով։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԿՍԱՆԵԻԶՈՐՈՐԴՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ։

Հայոց խնդրի դրութիւնը քաղաքական ասպարիզում։
Ա ղ գ ա յ ի ն.—Թղթակցութիւն կարգախից։
Ք ա ղ ա ք ա կ ա ն.— Քաղաքական լուրեր։
Մ ե ղ ո ւ ի հ ե ռ ա գ ի ր։
Մ ա ն ր լ ո ւ ր ե ր։
Յ ա յ տ ա ր ա ր ո ւ թ իւ ն ն ե ր։
Բ ա ն ա ս ի ր ա կ ա ն.— Մատենախօսութիւն («փունջ» I և II հատորներ և «խէնթը»։

ԹԻՖԼԻՍ, 8 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1881 թ.

—

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴՐԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՍՊԱՐԻԶՈՒՄ

Եւրոպական մեծ պետութիւնների քաղաքական դրութեան և նրանց յարաբերութիւնների և ունեցած շահերի մասին ընդհանրապէս մենք առիթ ենք ունեցել խօսելու։ վերջին արևելեան պատերազմից յետոյ Բերլինի կոնգրէսի վճիռների ամենամեծ մասի իրագործումը թէպէտև ուշ. ուշ. թէպէտև դանդաղ, բայց կատարուեցան։ Այժմ, ինչպէս արդէն վաղուց յայտնի է, հերթը պատկանում է հայոց խնդրին։ Բերլինի պայմանագրի 61-րդ յօդուածը մնել է պաշտօնական շրջանը։ Մենք գիտենք, որ անգլիական դեսպանապետ լօրդ Դէօֆֆերինը յատուկ զբաղուած է հայոց խնդրով, և այդ խնդրի մէջ նա առաջնորդող դերն է կատարում։ Նոյնպէս լսում ենք, որ բացակայ գեսպաններըը հաւաքվում են Պօլիս և պիտի աջակցին լօրդ Դէօֆֆերինին այդ խնդրում։ Մենք արդէն իմացանք, որ Բ. Դուռը պարտաւորուել է շուտով հայասատնում մտցնելու վերանորոգութիւնների նախագիծը ներկայելու։ Մենք նոյնպէս, թէպէտև հեռագրական համառօտ ձևով, իմացանք, որ ներսէս Պատրիարքը ներկայացրել է լօրդ Դէօֆֆերինին հայաստանում վերանորոգութիւններ մտցնելու մասին իւր առաջարկութիւնները։ Այս ամենս մեզ յոյս է տալիս, որ հայոց խնդիրը, իբրև քաղաքական օրախնդիր, չէ կարող մեռնել քաղաքական լեռից հեռանալ, անհետանալ, մինչև որ չստանայ իւր որոշումը։ Բայց ինչ տեսակ որոշում կ'ստանայ կամ ինչպէս պէտք է որոշուի, և ինչպէս լաւ կը լինէր, որ որոշուէր—այդ է խնդիրը։

Որովհետև հայոց խնդրի որոշողները հայերը չեն, նոյնպէս թիւրքերն էլ չեն, որովհետև եթէ այս վերջիններից կախուած լինէր, հայոց խնդիրն էլ չէր լինի, այլ հայոց խնդրի որոշելը, 61-րդ յօդուածի կատարումը լիովին կախուած է մեծ պետութիւններից։

Եւրոպական մեծ պետութիւնների քաղաքական դրութեան և նրանց յարաբերութիւնների և ունեցած շահերի մասին ընդհանրապէս մենք առիթ ենք ունեցել խօսելու։ վերջին արևելեան պատերազմից յետոյ Բերլինի կոնգրէսի վճիռների ամենամեծ մասի իրագործումը թէպէտև ուշ. ուշ. թէպէտև դանդաղ, բայց կատարուեցան։ Այժմ, ինչպէս արդէն վաղուց յայտնի է, հերթը պատկանում է հայոց խնդրին։ Բերլինի պայմանագրի 61-րդ յօդուածը մնել է պաշտօնական շրջանը։ Մենք գիտենք, որ անգլիական դեսպանապետ լօրդ Դէօֆֆերինը յատուկ զբաղուած է հայոց խնդրով, և այդ պատճառով կրկին և կրկին հարկաւոր է, որ հայութեան համար գործողները իրենց ուշադրութիւնը դարձնեն մեծ պետութիւնների ներքին դրութեան և արտաքին միջեանց հետ և դէմ ունեցած յարաբերութիւնների վերայ այժմ։

Հայոց խնդիրը մեծ օրօրոցումն է,—եւրոպայի ուշադրութիւնը գրաւում են ուրիշ խնդիրներ, որոնք կարծես թէ ամեն օր նոր ծնվում են։ Ռուսաց դեսպանը պահանջում է Դրանից Մօնտէնեգրոյի սահմանների խնդիրը վերջնականապէս վերջացնելու։ Արդէն երեան են եկել եղիմտից, Թիւրքիայի պարտքերի խնդիրները ընդհանրապէս և Ռուսիային պատերազմից հասանելիք գումարի խնդիրը։ Բնականապէս՝ քանի որ օրօրոցումը երեխան հանգիստ քնում է, նրան ոչ թէ կարծէս հարկաւոր, այլ և օրօրելն անգամ աւելորդ է. օրօրոցի և քնած երեխայի վերայ ոչըք ուշադրութիւն չի դարձնիլ։ Միակ պետութիւնը, որը յատուկ նայում է և հետևում է հայոց խնդրին—այդ Անգլիան է։

Մենք գիտենք, որ իշխան Բիսմարկի գործերով հայոց խնդրի լուծելը դեռ շատ է։ Գերմանիան ներքին գործերովը է զբաղուած և շատ հոգ չէ տանում, թէ հեռու արևելքում ինչ վիճակի մէջն են հայերը։ Աւստրիան հետևում է և պէտք է հետևի գերմանական կառավարութեան հետ, ի հարկէ աւելի ազատ կը լինի իւր գործողութեան մէջ արևելքում, և խօսք չը կայ, որ պապականութիւնը չի գործիլ հայ ազգի օգտին, քանի որ կաթոլիկ եկեղեցին մերժում է ազգայնութիւնը և ազգերի ազատութիւնը, քանի որ պապականութիւնը կը միանար մահմետականութեան հետ խեղդելու տեղի հայ եկեղեցին և ազգութիւնը։

Իտալիան հիմա տատանվում է պետութիւնների մէջ և աշխատում է իւր շահերի համար անցնել այն կողմը, որ կողմը որ կշիռը ծանր է։ Իտալիան իր բոլոր դրութեամբը պարտաւոր է հետևելու միաժամանակ Գերմանիային, բայց հայոց խնդրի մէջ ոչ մի շահ չունի։ Ֆրանսիան ներքին խնդիրներով զբաղուած Աֆրիկայում, այսինքն Ալժիրիայում և Թունիսում անախորժ և ձախորդ անցքերը նրան այնպիսի մի անակնկալ վատ դրութեան մէջն են ձգել, որ նա լսվին պէտք է իւր ուշադրութիւնը դարձնէ այն երկիրների վերայ և իր թէ բարոյական և թէ նիւթական ոյժերի շատ մասերը այնտեղ վատնէ։

Ռուսիան, որի մասին գրում են՝ թէ բարի աչքով է նայում Տաճկաստանի հայերի և նրանց դրութեան վերայ, զբաղուած է իւր ներքին գործերով, և թողել է 61-րդ յօդուածի համար աշխատելու Անգլիային։ Հետաքրքիր է իմանալ, թէ ինչ ազդեցութիւն կ'ունենայ 61-րդ յօդուածի վճռելու վերայ Դանդիզում Ռուսիայի կայսեր տեսակցութիւնը Գերմանիայի կայսեր հետ։

Աւայժմ միակ պետութիւնը, որը որոշ և հաստատ իւր վերայ է առել հայոց շահերը պաշտպանելու—Անգլիան է։

Մենք միշտ, տարիներով առաջ ասել ենք, որ Անգլիայի շահերը պահանջում են, որ Տաճկահայաստանը ստանայ վերանորոգութիւններ, մենք միշտ պնդել ենք և հիմա էլ համոզուած ենք, որ Անգլիայից հայ ազգութեանը երբէք վտանգ չէ ըս-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Պ. Րաֆֆին (Յ. Մելիք-Յակոբեան) և նորա հեղինակութիւնները. «փունջ» I և II հատորներ, Թիֆլիզ 1874. և «խէնթը», Շուշի 1881.

—

Պ. Աղայեանցից յետոյ ինձ հարկաւոր էր խօսել պ. Պերճ Պռօշեանցի վրայ, բայց այդ պարոնի երեք վիպասանութիւնների (Կռուածադիկ, Հայի խնդիրը և Շահէն) մասին ես արդէն «Մեղուի» մէջ առանձնապէս խօսած լինելով, այժմ աւելորդ եմ համարում նորից դառնալ դէպի պ. Պռօշեանցը, ոչ թէ նորա համար որ պարոնի և նորա վիպասանութիւնների վերայ այլ ևս ասելիք չ'ունիմ, ոչ, դորա համար չէ, այլ նորա համար, որ ես մտադիր եմ ուրիշ անգամ դառնալ դէպի մեր նոր գրականութիւնը ընդհանրապէս, իսկ առ այժմ իմ յօդուածները նուիրված կը լինին միմիայն մեր գրականութեան մէջ գործողներին առանձին առանձին։ Այս հիման վրայ ես գառնում եմ ուղղակի դէպի պ. Րաֆֆին։

***

Մի քանի տարի սրանից առաջ մեր լրագրութեան (կարծեմ «Մշակի») մէջ այսպիսի հարց առաջարկուեցաւ թէ՝ ով է լարձր, Պռօշեանցը թէ Աղայեանցը։ Միտս չէ թէ այն ժամանակ ինչպէս վճռըուեցաւ այդ հարցը, այս լաւ յայտնի է, որ այդպիսի հարցը մի քանի վայր ի վեր յոյս խօսքերով չէր կարող վճռուել և կարծեմ չը վճռուեցաւ էլ։ Ցիշելով այժմ այդ հարցի մասին, ընթերցող, ես չեմ ուզում ինքս վճռել նորան, այլ ես ուզում եմ յայտնել իմ ընթերցողին, թէ այն, ժամանակ երբ մեր լրագրութիւնը (այսինքն «Մշակը») վերոյիշեալ հարցով էր զբաղված և անմահութեան դափնին (??) ձեռքումը բռնած կամենում էր պպ. Պռօշեանցի կամ Աղայեանցի գլխին դընել, յար ու նման այն Հրամանատարին, որ չատ անգամ վարձատրում է իրան զինուորի մէջ նա առաջնորդողի գերն է կատարում։ Նոյնպէս լսում ենք, որ բացակայ դեսպանները հաւաքվում են Պօլիս և պիտի աջակցին լօրդ Դէօֆֆերինին այդ խնդրում։ Մենք արդէն իմացանք, որ Բ. Դուռը պարտաւորուել է շուտով հայաստանում մտցնելու վերանորոգութիւնների նախագիծը ներկայելու։ Մենք նոյնպէս, թէպէտև հեռագրական համառօտ ձևով, իմացանք, որ ներսէս Պատրիարքը ներկայացրել է լօրդ Դէօֆֆերինին հայաստանում վերանորոգութիւններ մտցնելու մասին իւր առաջարկութիւնները։ Այս ամենս մեզ յոյս է տալիս, որ հայոց խնդիրը, իբրև քաղաքական օրախնդիր, չէ կարող մեռնել քաղաքական լեռից հեռանալ, անհետանալ, մինչև որ չստանայ իւր որոշումը։ Բայց ինչ տեսակ որոշում կ'ստանայ կամ ինչպէս պէտք է որոշուի, և ինչպէս լաւ կը լինէր, որ որոշուէր—այդ է խնդիրը։

Որովհետև հայոց խնդրի որոշողները հայերը չեն, նոյնպէս թիւրքերն էլ չեն, որովհետև եթէ այս վերջիններից կախուած լինէր, հայոց խնդիրն էլ չէր լինի, այլ հայոց խնդրի որոշելը, 61-րդ յօդուածի կատարումը լիովին կախուած է մեծ պետութիւններից։

Մենք գիտենք, որ իշխան Բիսմարկի գործերով հայոց խնդրի լուծելը դեռ շատ է։ Գերմանիան ներքին գործերովը է զբաղուած և շատ հոգ չէ տանում, թէ հեռու արևելքում ինչ վիճակի մէջն են հայերը։ Աւստրիան հետևում է և պէտք է հետևի գերմանական կառավարութեան հետ, ի հարկէ աւելի ազատ կը լինի իւր գործողութեան մէջ արևելքում, և խօսք չը կայ, որ պապականութիւնը չի գործիլ հայ ազգի օգտին, քանի որ կաթոլիկ եկեղեցին մերժում է ազգայնութիւնը և ազգերի ազատութիւնը, քանի որ պապականութիւնը կը միանար մահմետականութեան հետ խեղդելու տեղի հայ եկեղեցին և ազգութիւնը։

Իտալիան հիմա տատանվում է պետութիւնների մէջ և աշխատում է իւր շահերի համար անցնել այն կողմը, որ կողմը որ կշիռը ծանր է։ Իտալիան իր բոլոր դրութեամբը պարտաւոր է հետևելու միաժամանակ Գերմանիային, բայց հայոց խնդրի մէջ ոչ մի շահ չունի։ Ֆրանսիան ներքին խնդիրներով զբաղուած Աֆրիկայում, այսինքն Ալժիրիայում և Թունիսում անախորժ և ձախորդ անցքերը նրան այնպիսի մի անակնկալ վատ դրութեան մէջն են ձգել, որ նա լսվին պէտք է իւր ուշադրութիւնը դարձնէ այն երկիրների վերայ և իր թէ բարոյական և թէ նիւթական ոյժերի շատ մասերը այնտեղ վատնէ։

Ռուսիան, որի մասին գրում են՝ թէ բարի աչքով է նայում Տաճկաստանի հայերի և նրանց դրութեան վերայ, զբաղուած է իւր ներքին գործերով, և թողել է 61-րդ յօդուածի համար աշխատելու Անգլիային։ Հետաքրքիր է իմանալ, թէ ինչ ազդեցութիւն կ'ունենայ 61-րդ յօդուածի վճռելու վերայ Դանդիզում Ռուսիայի կայսեր տեսակցութիւնը Գերմանիայի կայսեր հետ։

Աւայժմ միակ պետութիւնը, որը որոշ և հաստատ իւր վերայ է առել հայոց շահերը պաշտպանելու—Անգլիան է։

Մենք միշտ, տարիներով առաջ ասել ենք, որ Անգլիայի շահերը պահանջում են, որ Տաճկահայաստանը ստանայ վերանորոգութիւններ, մենք միշտ պնդել ենք և հիմա էլ համոզուած ենք, որ Անգլիայից հայ ազգութեանը երբէք վտանգ չէ ըս-

կատումը գրեցի։ Ուզում էի կարդալ պ. Րաֆֆիի և այն գրուածքները, նամակները և վէպերը, որոնք ժամանակ առ ժամանակ «Մշակի» միջով հրատարակուած են նորա կեղծ անունների տակ, բայց այդ ամենը ձեռք բերելը դժուար է մի յետ ընկած գաւառական քաղաքի բնակչին համար։ Ուրեմն բաւականանալու եմ նոցանով, որոնք այս րոպէիս սեղանիս վրայ են դրած։—Պ. Րաֆֆին, ինչպէս և ամեն նոր գրիչ ձեռք առնող երիտասարդ մարդը (եթէ մանաւանդ այդ երիտասարդ մարդը իրա փոքր ի շատէ զարգացումը ստացել է սիօլաստիքական յարկի տակ, ինչպէս են մեր ուսումնարանները) իրան մտքի առաջին երկունքը նուիրել է մուսաներին։ Նորա լեզուի առաջին թոթովանքները կազմում են «փունջի» առաջին հատորի մէջ զետեղուցրած «Բանաստեղծութիւնները» թուով 57, որոնցից մինը («Անհամբոյր գաղան» եր. 275) վերցրած է Հայնէից։ Հեղինակը ինքն էլ խոստովանում է, որ նորա երգերի մէջ չը կայ ոչինչ բանաստեղծական, թէ այդ երգերը զուրկ են

Պ. Րաֆֆիի իրան և իրան կենսագրութեան հետ ի մօտոյ ծանօթ չը լինելով յօդուածումս ես չեմ կարող, զըժբաղդաբար, որևէ ակնարկութիւն անել երիտասարդի կեանքի, նորա հոգւոյն և սրտին վրայ այս և այն ազդեցութիւնը անող այս և այն կէտը, դէպքը, հանգամանքը, գիտեմ մինակ, որ պ. Րաֆֆին մեր մէջ անբաղդ է եղել ոչ թէ միմիայն իբրև գրող, հեղինակ, այլ և իբրև ուսուցիչ այս և այն քաղաքի ազգային ուսումնարանում։ Չեմ էլ խմանում, թէ այդ պարոնը լաւ ուսուցիչ է եղել թէ վատ, բայց իմանում եմ որ նորա վերայ եղած յարձակումները, մեր լրագրութեան մէջ, ուրիշ ոչինչ չը յայտնեցին մեզ, եթէ ոչ մի երևելի գաղանիք (??)։

***

Պ. Րաֆֆիի բազմաթիւ աշխատութիւններից *) ես խոսելու եմ միմիայն նոցա վրայ, որոց անունները յօդուածիս ճա-

*) Տես «փունջ» հատ. I. առաջին երեսներումը «Ընթերցողներինը»։

ՎԱՂՎԱ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

Ի ՎԱՂՎԱ, 20 ՓԵՏՐՎԱՐԻ

Ներկայ տարուան Յունուարի 1-ին Վաղուայ Հայկական Հանրապետութեան մէջ կային 138 գիւղեր եւ 140 ընտանիքներ։ Ընդհանուր բնակչութիւնը կը կազմէ 809,000 հոգի։ Ասոնցմէ 37,979 հոգին կը պատկանի 1881-ին Ամերիկա գաղթած 1,500 ընտանիքներուն։

Ամերիկեան «Impartial» թերթը կը տեղեկացնէ, որ 1881-ին Ամերիկա գաղթած հայերուն մեծ մասը կը բաղկանայ արհեստաւորներէ։ Անոնք կը հաստատուին գլխաւորապէս Նիւ Եորքի, Փենսիլվանիայի, Ռոտ Այլենտի եւ Նիւ Ճերսիի մէջ։

***

Ֆրանսական «La Paix» օրագիրը կը հաղորդէ, որ Ֆրանսական Հասարակութեան Նպաստաւոր Գործերու Ընկերութիւնը 1881-ին ունեցած է 1,400 անդամներ եւ 138 հազար ֆրանքի մուտք։ Ընկերութեան ծախքերը կազմած են 140 հազար ֆրանք։ Ընկերութիւնը 1881-ին օգնած է 20 ուսանողներու։

(Մնացեալը «Ընդ աղատամտութեան» վաղուան համարին մէջ)

ԱՂՕՏՔ

Ս. Ս.

Ինչպէս դեռեւս Հոկտեմբերին գրեցինք, Ռուսիոյ Ներքին Գործոց Նախարարութիւնը հրամայած էր, որ Ռուսիոյ բոլոր նահանգներուն մէջ հաւաքուի տեղեկութիւն, թէ քանի՞ հոգի կը մնան անտուն եւ անօթի՝ անցեալ տարուան ցրտերուն պատճառած աղէտներուն հետեւանքով։ Այդ հրամանին համեմատ, Ռուսիոյ Ներքին Գործոց Նախարարութեան Տնտեսական Բաժանմունքը հրատարակած է այդ տեղեկութիւնները։ Ասոնց համեմատ, Ռուսիոյ 50 նահանգներուն մէջ կը գտնուին 1,500,000 հոգի, որոնք ամենեւին հաց չունին կամ ունին շատ քիչ։ Ասոնցմէ 1,000,000 հոգին կը գտնուի Ռուսիոյ Եւրոպական մասին մէջ, իսկ 500,000 հոգին՝ Ասիական մասին մէջ։ Ասոնցմէ 160,000 հոգին կը գտնուի Վոլգայի եւ Քամայի միջեւ։ Ասոնք ամենէն աղքատ դասակարգն են։ Ասոնցմէ 400-ին հետ կ՚ապրի (???)։ Ասոնք կը գտնուին Վոլգայի ձախ կողմը, Ուրալ լեռներուն մօտ։ Ասոնք ամենէն աղքատ դասակարգն են։ Ասոնցմէ 400-ին հետ կ՚ապրի (???)։ Ասոնք կը գտնուին Վոլգայի ձախ կողմը, Ուրալ լեռներուն մօտ։ Ասոնք ամենէն աղքատ դասակարգն են։

***

Ռուսիոյ Ներքին Գործոց Նախարարութիւնը հրամայած է, որ Ռուսիոյ բոլոր նահանգներուն մէջ հաւաքուի տեղեկութիւն, թէ քանի՞ հոգի կը մնան անտուն եւ անօթի՝ անցեալ տարուան ցրտերուն պատճառած աղէտներուն հետեւանքով։ Այդ հրամանին համեմատ, Ռուսիոյ Ներքին Գործոց Նախարարութեան Տնտեսական Բաժանմունքը հրատարակած է այդ տեղեկութիւնները։ Ասոնց համեմատ, Ռուսիոյ 50 նահանգներուն մէջ կը գտնուին 1,500,000 հոգի, որոնք ամենեւին հաց չունին կամ ունին շատ քիչ։ Ասոնցմէ 1,000,000 հոգին կը գտնուի Ռուսիոյ Եւրոպական մասին մէջ, իսկ 500,000 հոգին՝ Ասիական մասին մէջ։ Ասոնցմէ 160,000 հոգին կը գտնուի Վոլգայի եւ Քամայի միջեւ